

ביאורים

דעת נביאי ישראל, ואף מקצת מן הפילוסופים אמרו כן, שהקב"ה ברא כל הנבראים מאין. הרמב"ם אומר כי מי שאינו מאמין בחידוש העולם מהאין הינו כופר בעיקר. אמנם במורה נבוכים מבוארת הוכחת מציאות ה' כאינה תלויה באמונה בחידוש העולם, אבל בכל זאת הניסים, הנבואה והחידוש הם יסודות איתנים החוזרים פעמים אינספור בתורה, ומהותיים לקשר של הקב"ה אל העולם. הכופר בחידוש העולם כופר גם כן בקשר של הקב"ה אל כל הפרטים בעולם, ובכך הוא כופר בעיקר.

האמונה בחידוש, האמונה בניסים והאמונה בנבואה תלויות אלה באלה. אמנם החידוש איננו רעיון שהשכל שלנו יכול להבין עד תומו, אך הרמב"ם מסביר באיגרת תחיית המתים כי אין שום סתירה שכלית או הגיונית לאמונה בחידוש העולם. לעומת זאת הנצרות מבססת את כל עולמה, ולא רק את עניין הניסים, על סתירה לוגית מהותית, באמרם כי אחד שווה שלוש. אף שהחידוש הוא אמונה עיקרית לישראל, מקומו של החידוש לפי הרמב"ם הוא אחרי הכרת ה', וממילא אין מניעה לוגית מלקבל אפשרות כזו שה' יחדש ניסים בעולם.

תחום הקרוב בתוכנו לאופן חידוש העולם הוא סוגיית השגחת ה'. למרות המחלוקת העקרונית ביחס לחידוש העולם, לדברי הרמב"ם אין מחלוקת בין חכמי ישראל לפילוסופים בנוגע לשאלה איך עובר שפע הקיום מהבורא אל הנבראים - זה נעשה דרך הכוכבים והגלגלים. המחשבה האנושית בעניינים כלליים חוצה גבולות עמים, אף שמדובר בנושאים הקרובים לנושאים השנויים במחלוקת. אופן ההשגחה של ה' על המציאות דרך כוכבים כמתווכים התקבל על דעת הרמב"ם, ולכן הוא כותב כאן שאין מחלוקת ביחס לנקודה זו בין חכמי העולם כולו. צורה זו של השגחה בעזרת מתווכים אינה מקהה כלל את הנוכחות המתמדת והמוחלטת של ה' בתוך כל העניינים, אלא מתארת את הכלים שבהם ה' משגיח עלינו. ההנחה שההשגחה עוברת דרך הכוכבים נבעה מתוך התבוננות בגאות ושפל הקבועים על פי מולד הירח. הרמב"ם קיבל בעניין את דעת חכמי יוון שלכוכבים יש נשמות גדולות ויכולת השפעה בעולמנו, ואף הביע דעה זו בהלכות יסודי התורה על פי מקורות חז"ל. אבל המהר"ל התנגד בנחרצות לשיטתו, מכיוון שיסוד השיטה הוא ממקור חיצוני לתורה, וסותר את ההבנה הפשוטה של דברי חז"ל [הקדמה לגבורות השם].

הרחבות

• הוכחה על חידוש העולם

וְהוּא הַדְּבָר שֶׁהִפְרִיז אַבְרָהָם אֲבִינוּ. הרמב"ן מוסיף שאברהם האמין בחידוש העולם מכוח מסורת מהדורות הקודמים לו: "כי זה יאמת לשומעים חדוש העולם וגם זה אמת כי אברהם אבינו יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ויעיד להם על נח ובניו שראו המבול והיו בתיבה והנה הוא עד מפי עד בענין כל המבול ועד רביעי על יצירה כי נח ראה אביו שראה אדם הראשון" [בראשית י, ה]. אביו של נח היה מתושלח, שהיה חי עוד בזמן אדם הראשון, והוא העיד בפניו שהקב"ה ברא את העולם, וכך עבר במסורת נח שהעביר זאת לאברהם.

• האמונה בחידוש העולם

עקר התורה הוא, שְׁהָאֵל לְבַדּוֹ רֵאשׁוֹן, וְשֶׁהוּא בְרָא הַכֹּל מֵאִין. בתורה ישנן מצוות רבות שנועדו לחזק בנו עיקר זה. כך למשל בספר החינוך, כשעוסק במצוות סיפור יציאת מצרים, הוא מסביר מדוע ישנן מצוות רבות זכר ליציאת מצרים: "ואין מן התמה אם באו לנו מצוות רבות על זה, מצות עשה ומצות לא תעשה, כי הוא יסוד גדול ועמוד חזק בתורתנו ובאמונתנו. ועל כן אנו אומרים לעולם בברכותנו ובתפלותנו זכר ליציאת מצרים, לפי שהוא לנו אות ומופת גמור בחדוש העולם, וכי יש אל קדמון חפץ ויכול, פועל כל הנמצאות הוא ובידו לשנותם, כפי שיחפץ בכל זמן מן הזמנים, כמו שעשה במצרים, ששנה טבעי העולם בשבילנו, ועשה לנו אותות ומחזשים גדולים ועצומים, הלא זה משתק כל כפר בחדוש העולם ומקים האמונה בידיעת השם יתברך, וכי השגחתו ויכלתו בכללים ובפרטים כלם" [מצוה כא]. המצוות המשרישות בתוכנו את זכר יציאת מצרים מטביעות בנו את עיקרי האמונה - בריאת העולם ומציאות ה'.

(ב) וְהִרְיֵנוּ מִבְּאֵר לְכֶם רֵאשִׁי הַפְּרָקִים מֵאֲלֵה הַדְּבָרִים שֶׁהֵן כְּבִשׁוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם. דְּעוּ שְׂכַל חַכְמֵי הָעוֹלָם, וְהֵם הַפִּילוֹסוֹפִים הַגְּדוֹלִים בְּעֲלֵי הַשְּׂכָל וְהַמְּדַע, הַסְּפִימוּ כְּלָן שֵׁישׁ לְעוֹלָם מְנַהִיג, וְהוּא מְסַבֵּב הַגְּלָגֶל, וְאִין הַגְּלָגֶל סוֹבֵב מֵאֲלֵיו. וְיֵשׁ לָהֶן סְפָרִים רַבִּים לְהַבְיָא רְאִיָּה בְּרוּרָה עַל זֶה. וְגַזָּה לֹא נַחְלָקוּ בְּעֲלֵי מְדַע. וְיֵשׁ בֵּינֵיהֶן מַחְלֶקֶת גְּדוֹלָה בְּזֶה הָעוֹלָם כְּלוּ, שֶׁהוּא הַגְּלָגֶל וְזֵמָּה שֶׁבְּתוֹכוֹ:

רְבֵן אוֹמְרִין שְׂאִינוּ הוֹנְהוֹ וְנִפְסָד, אֲלֵא כֶּף עוֹמֵד, הִיָּה וְיִהְיֶה לְעוֹלָם וּלְעוֹלָמֵי עוֹלָמִים, וְהִרִי הוּא כְּמוֹ הַקַּב"ה שֶׁהוּא מְסַבֵּב אוֹתוֹ, לְעוֹלָם כֶּף הִיָּה: זֶה סוֹבֵב וְזֶה מְסַבֵּב, וּשְׁנֵיהֶם בְּיַחַד, לֹא יִמְצָא זֶה בְּלֹא זֶה.

וְיֵשׁ מֵהֶם מִי שְׂאֹמֵר שֶׁזֶה הַגְּלָגֶל הִיָּה וְיִפְסָד, אֲבָל יֵשׁ שֵׁם דְּבָר אַחֵר מְצוּי עִם הַבוֹרָא, כְּמוֹ הַחֲמֹר בְּיַד הַיּוֹצֵר, מֵאוֹתוֹ הַדְּבָר הַמְצוּי עִמּוֹ הוּא עוֹשֶׂה כָּל מַה שִׁיְרְצָה: פְּעַמִּים עוֹשֶׂה מְקַצֵּת אוֹתוֹ הַחֲמֹר שְׂמִים וּמְקַצְתּוֹ אֲרִיץ, וּפְעַמִּים, אִם יִרְצָה, יִקַּח אוֹתוֹ הַמְקַצֵּת שֶׁעָשָׂה מִמֶּנּוּ שְׂמִים וְיַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ דְבָר אַחֵר. אֲבָל לְהוֹצִיא יֵשׁ מֵאִין אִי אֶפְשָׁר.

וְיֵשׁ מִן הַפִּילוֹסוֹפִים מִי שְׂאֹמְרִים כְּמוֹ שְׂאֲמָרוֹ הַנְּבִיאִים, שֶׁהַקַּב"ה בְּרָא כָּל הַנְּבִרָאִים מֵאִין, וְשֵׂאִין עִם הַבוֹרָא דְבָר אַחֵר אֲלֵא הַנְּבִרָא שֶׁהַמְצִיא.

וְזֵמָּה הַדְּבָר הַיָּא הַמַּחְלֶקֶת הַגְּדוֹלָה, וְזֵהוּ הַדְּבָר שֶׁהִפְרִיז אַבְרָהָם אֲבִינוּ. וְכִבְרַתְּךָ בְּדָבָר זֶה אֲלֵךְ סְפָרִים, בְּרֵאיוֹת שִׁיעוּרָךְ כָּל אֶחָד וְאֶחָד לְחֶזֶק דְּבָרָיו. וְעַקֵּר הַתּוֹרָה הוּא, שֶׁהָאֵל לְבַדּוֹ רֵאשׁוֹן, וְשֶׁהוּא בְּרָא הַכֹּל מֵאִין. וְכָל מִי שֶׁלֹּא יוֹדֵה עַל זֶה - כִּפֵּר בְּעֵקֶר וְקִצְץ בְּנִטְעוֹת. וְכִבְרַתְּךָ אֲנִי חֲבוּר גְּדוֹלוֹ בְּלִשׁוֹן עֲרָבִי בְּעֵנִינֹת אֵלוֹ, וּבִרְאֵי הָרְאיוֹת הַבְּרוּרוֹת עַל מְצִיאוֹת הַבוֹרָא, וְשֶׁהוּא אֶחָד, וְשְׂאִינוּ גּוֹף וְגוּיָה, וְשֶׁבְּרַתִּי כָּל אוֹתָן הָרְאיוֹת שְׂאֹמְרִין הַפִּילוֹסוֹפִים שֶׁהֵן רְאיוֹת שֶׁהָעוֹלָם לֹא נִבְרָא, וְגַם פְּרַקְתִּי כָּל הַקְּשִׁיּוֹת הַגְּדוֹלוֹת שֶׁהִקְשׁוּ עֲלֵינוּ עַל שְׂאֵנוֹ אוֹמְרִים שֶׁהָאֵל בְּרָא הַכֹּל יֵשׁ מֵאִין.

וְכָל אֵלוֹ הַשְּׁלֹשׁ פְּתוֹת שֶׁל חַכְמֵי הָעוֹלָם מְקַדְּם וְעַד עֵתָּה - בֵּין אֵלוֹ שְׂאֲמָרוֹ שְׂאִין הַגְּלָגֶל נִבְרָא אֲלֵא כֶּף הִיָּה וְיִהְיֶה לְעוֹלָם, בֵּין אֵלוֹ שְׂאֲמָרוֹ שֶׁהָאֵל בְּרָא מֵאוֹתוֹ הַחֲמֹר הַמְצוּי עִמּוֹ תְּמִיד, בֵּין אֵלוֹ שְׂאֲמָרוֹ הַכֹּל כְּמוֹ שְׂאֲמָרוֹ הַנְּבִיאִים, שְׂאִין שֵׁם דְּבָר אַחֵר עוֹמֵד עִם הָאֵל אֲלֵא הוּא לְבַדּוֹ, וְכִשְׂרָצָה הַמְצִיא הָעוֹלָם כְּרִצוֹנוֹ מֵאִין - כָּל אֵלוֹ הַשְּׁלֹשׁ פְּתוֹת מְסַכְּמִין שְׂכַל מַה שִׁיְהִיָּה בְּזֶה הָעוֹלָם הַתְּחַתּוֹן, מֵהִיוֹת כָּל נֶפֶשׁ חַיָּה וְכָל אֵילָן וְכָל מִין עֵשֶׂב וְכָל מִין מִמִּינֵי הַמְּחַצְּבִים, הַכֹּל הָאֵל עוֹשֶׂהוּ בְּכַח שִׁבּוּאֹ מִן הַגְּלָגֶלִים וּמִן הַכּוֹכָבִים, וְשִׂכַח הַבוֹרָא צָרָף בְּתַחֲלָה עַל הַגְּלָגֶלִים וְהַכּוֹכָבִים, וּמִן הַגְּלָגֶלִים וְהַכּוֹכָבִים יִצוּף וְיִפְשֵׁט בְּזֶה הָעוֹלָם, וְיִהְיֶה כָּל מַה שִׁיְהִיָּה. וְכִשֶּׁם שְׂאֵנוֹ אוֹמְרִין שֶׁהַקַּב"ה עוֹשֶׂה אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים עַל יְדֵי הַמְּלֹאכִים, כֶּף אֵלוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים אוֹמְרִין שְׂכַל אֵלוֹ הַדְּבָרִים הַנְּעַשִׂין בְּטַבְּעוֹ שֶׁל עוֹלָם תְּמִיד - עַל יְדֵי הַגְּלָגֶלִים וְהַכּוֹכָבִים הֵן נַעֲשִׂין. וְהֵן אֲמָרוֹ שֶׁהַגְּלָגֶלִים וְהַכּוֹכָבִים בְּעֲלֵי נֶפֶשׁ וּמְדַע הֵן. וְכָל אֵלוֹ הַדְּבָרִים אֲמָת הֵן, וְכִבְרַתְּךָ אֲנִי בְּרֵאיוֹת שְׂכַל אֵלוֹ הַדְּבָרִים אִין בְּהֵם הַפְּסָד בְּדַת, וְלֹא עוֹד אֲלֵא שֶׁהַבְּנֵי דְבָרֵי חַכְמִים מִכָּל הַמְּדַרְשׁוֹת שֶׁהֵם אוֹמְרִין כְּמוֹ שְׂאֲמָרוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים, וְאִין בֵּין חַכְמֵי יִשְׂרָאֵל וּבֵין אֵלוֹ הַפִּילוֹסוֹפִים בְּאֵלוֹ הַדְּבָרִים מַחְלֶקֶת כְּלָל, כְּמוֹ שֶׁבִּרְאֵי בְּאוֹתָן הַפְּרָקִים.

הגלגלים והכוכבים עושים את הדברים בטבע

כְּבִשׁוֹנוֹ שֶׁל עוֹלָם - דברים נסתרים ועמוקים. שְׂאִינוֹ הוֹנְהוֹ - העולם לא נברא אלא קדמון. הִיָּה וְכו' - העולם נוצר בידי ה'. לא מ'אין', אלא תמיד היה חומר קדמון (היולי) וממנו ה' יצר את העולם. חֲבוּר גְּדוֹל - ספר 'מורה נבוכים'. בְּכַח שִׁבּוּאֹ וכו' - ה' משפיע שפע על העולם באמצעות הכוכבים. צָרָף - משפיע. הַפְּסָד בְּדַת - אינם סותרים את אמונתנו.